

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

A TEREYESI PERÉNYI CSALÁD MŰKÖDÉSE A KEZDETEKTŐL 1458-IG, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL PERÉNYI JÁNOS TÁRNOKMESTERRE

Novák Ádám

Témavezető: Dr. Bárány Attila

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2018

I. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSE A TÉMA KÖRÜLHATÁROLÁSA

Az elmúlt évtizedekben történetírásunk bizonyította, hogy a 14–15. századi Magyar Királyság politikai hatalma az uralkodó és az őt támogató bárói családok kezében összpontosult. Minden bizonnyal kijelenthető ezen családok történetének részletes megismerése nélkül nem rekonstruálható a korabeli hatalmi elit, a politikatörténeti események láncolata. Mégis arányaiban tekintve nagyon kevés értekezés készült a mai napig. Erre a megállapításra juthatott korábban Engel Pál, Mályusz Elemér, Kubinyi András és Fügedi Erik is, akik társadalomtörténeti, családtörténeti kutatásaikkal a 20. század második felében lerakták a mai középkorkutatás alapjait. Néhány esettanulmánytól eltekintve, maguk inkább átfogó képet igyekeztek rajzolni a korszak társadalmáról, hatalmi elitjéről. A mai kutatótól tehát jogos elvárásként is megfogalmazható, hogy a digitalizálás eredményeként jobban hozzáférhető adatokat felhasználva minél több, részletes családtörténeti munkát készítsen. A közelmúltban több szerző szentelt e területnek egy-egy tanulmányt, és születtek doktori értekezések is. Magunk is úgy határoztunk, hogy disszertációnkat egy család felemelkedésének és egy az azt elősegítő tagjának komplex, több szempontú megismerésének szenteljük.

A Perényi család három ága a rihnói (nemesi), a nyalábi (bárói) és a terebesi (nádori) közül az utóbbi, az első öt generációja alatt – másfél évszázad során – köznemesi sorból a királyválasztó arisztokráciáig emelkedett. A leghosszabb politikai pályát befutó Perényi János tárnokmester (kb. 1400–1458) tevékenysége rendkívül jól kutatható, forrásadottságai kielégítőek ahhoz, hogy rajta keresztül adatokat szolgáltatassunk a Zsigmond és az első Habsburgok alatti politika- és társadalomtörténethez. Mindezek ellenére történetírásunk eddig nem szentelt külön figyelmet ennek az ágnak. Résztanulmányok főszereplői csupán a Perényi János tárnokmestert követő generációk voltak. Jelen értekezés így tehát a Perényi család első ismert ősétől, Orbántól (1271) Perényi János tárnokmester haláláig (1458) vállalja a család történetének ismertetését.

Mindenekelőtt szükséges megindokolnunk, miért szakítjuk meg okfejtésünk fonalát a tárnokmester 1458-as halálával. Az első érvet a család birtoklástörténete adja. János tárnokmester volt az utolsó, aki egész életében megőrizte, sőt gyarapította a család birtokait és társadalmi, politikai súlyát is megőrizte. Halálával új fejezet nyílt a terebesi Perényiek életében. Néhány évvel később azonban a tárnokmester fiainak Mátyás elleni összeesküvésük eredményeképp birtokaik közel felétől meg kell válniuk. Míg a kezdetektől fogva dinamikus birtokszerző tevékenységet folytatnak a család tagjai, addig Perényi János fiai alatt a család egy hatalmas törést szenved el, ezzel társadalmi és politikai szerepük is csökkent ideiglenesen.

Vizsgálatunk időintervallumának meghatározásában továbbá fontos szerepet kapott az az egybeesés, mely összeköti az uralkodói hatalom megerősödését a „zavaros idők” meghatározó személyiségének, Jánosnak a halálával. Szimbolikusnak is tekinthető, hogy a Zsigmond-korban nevelkedő, „szocializálódó” nemes ifjú, aki érett felnőttként végigharcolta a polgárháborút, az első kormányzóság és V. László uralkodását, majd egy új korszak kezdetén átadta a stafétát utódainak, maga pedig távozott az élők sorából. A harmadik, egyben döntő szempontot a korszakolásban a teljes, kerek egész értekezésre való törekvés szolgáltatta. Egy PhD dolgozat terjedelmét és merítését bőven meghaladná, ha a kései középkor relatív forrásbősége mellett egy nádor, helytartó (Imre, †1519) majd egy vajda és koronaőr (Péter, †1548), valamint egy már koraújkori forrásbázissal rendelkező országbíró (Gábor, †1567) tevékenységét egy Zsigmond-kori titkos kancelláréval (Imre, †1418) egy értekezésen belül tárgyalná. Meglátásunk szerint a forrásbázis – annak minősége, mennyisége, elérhetősége – annyira differenciált a két végpont között, hogy a teljességre való törekvés igénye mellett a célkitűzés ezen keretek között nem megvalósítható.

A fentiek alapján a vizsgált időszak Perényi Péter várnagy (†1388), Imre kancellár (†1418), és János tárnokmester (†1458), tevékenységének elemzésére korlátozódik, a legnagyobb hangsúlyt utóbbira helyezve. A dolgozat vázát egy alapos birtoklástörténeti áttekintés adja. Mivel korszakunkban a hatalom leginkább a birtokok nagyságában mérhető, ezért értelemszerű, hogy a család tagjai ezek gyarapítására törekedtek. Meglátásunk szerint ennek mindent alárendeltek, így kézenfekvő, hogy az okfejtés vezérfonalát a birtokszerzések adják. Egyúttal ennek végletekig pontos kivitelezése sem felelne meg a modern történetírás elvárásainak. Így a nagybirtokos család rezidenciaválasztását, társadalmi hálózatát, címer- és pecséthasználatát, építkezéseit is kívánjuk a forrásadottságokhoz mérten elemezni. Továbbá egyik alapvető célkitűzésünk, hogy a család tagjaival kapcsolatban már-már toposzként megjelenő elemek mögöttes tartalmát ismertessük és szükség esetén megkérdőjelezzük.

Dolgozatunk végén a felhasznált adatok jó részét rendezett, átlátható formában tesszük közzé. Az egyes uradalmakra, birtokokra vonatkozó források tartalmát táblázatokban közöljük, és térképvázlatokra vetítjük. Reményeink szerint ezek későbbi helytörténeti, vagy történeti földrajzi összefoglaló munkák segédleteit képezhetik. Perényi János tárnokmester saját jogon kiállított okleveleit, leveleit összegyűjtöttük, és kiegészítettük azokkal, melyeknek csupán megerősítője volt. Így egy teljes pecsétmutató állhat rendelkezésünkre, dolgozatunk végén ezt is közöljük. Egy családtörténeti értekezés elmaradhatatlan része a szóban forgó család leszármazási táblája, így a szakirodalomban és a forrásokban elszórtan fellelhető adatokra támaszkodva közöljük a Perényi család terebesi ágának általunk pontosított családfáját is.

II. AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK VÁZOLÁSA

Az értekezés megírását módszeres és szisztematikus forrásfeltáró munka előzte meg. A magyar középkorkutatás legfontosabb forrása az oklevelek, így ezek gyűjtésére fektettük a hangsúlyt. Az összes ismert Mohács előtti levéltári forrás, melyet a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárában és Diplomatikai Fényképgyűjteményében tartanak számon 2009-től online megtekinthető. Ennek alapján első lépésben a terebesi Perényi család egykori levelesládáját igyekeztünk rekonstruálni. Ezt több családi levéltár (pl. Zichy, Homonnai Drugeth) és a kincstári levéltári állagok szelektálásával jórészt sikeresen végrehajtottuk. Az ebben található birtokjogi oklevelek adják a dolgozat birtoklástörténeti gerincoszlopát, melyet politika-, társadalom-, és művészettörténeti elemzéseket erősítettünk meg. Ezzel mélyítettük a családtörténeti vizsgálatot. Az ezekhez szükséges specifikus forrásgyűjtést a fent ismertetett MNL OL DL–DF adatbázison túl elsősorban külföldi levéltárakban (pl. pozsonyi, eperjesi, varsói, bécsi levéltárak) végeztünk. A tárnokmesteri pecséthasználathoz, vagy a család címerhasználatának vizsgálatához elengedhetetlen volt a családtagok által használt pecsétek felkutatása és rendszerezése. A levéltári forrásokon túl a kéziratos és tárgyi forrásokat is bevontuk elemzésünkbe (pl. címertekercs, sírkövek). A familiárisi hálózat elemzéséhez a Perényi családhoz kötődő forrásfeltáráson túl szükség volt a velük familiárisi viszonyban tevékenykedő kis-, és középnemesekre vonatkozó forrásokat is feltárnunk.

A dolgozatban hangsúlyos szerepet kap a család tagjainak rezidenciaelemzése, mely a család magterületének, legfontosabb befolyási övezetének meghatározásában játszott fontos szerepet. Az elsősorban német eredetű rezidencia vagy élettér vizsgálati módszertan magyarországi átültetéseinek analógiájára dolgoztunk (pl. Kubinyi és Neumann munkái nyomán). Politikátörténeti elemzéseink nem korlátozódtak a lineáris eseménymesélésre. A vizsgált alanyok (pl. Perényi Imre titkos kancellár, Perényi János tárnokmester) az uralkodókhoz (pl. Zsigmond király, V. László), az országnagyokhoz (pl. Pálóci László, Hunyadi János), és a tárnokmester esetében a városokhoz (pl. Eperjes, Bártfa, Lőcse) fűződő viszonyát is definiáltuk. A terebesi Perényi család az ország egyik legnagyobb birtokos családja volt, így több tucat nemesi családnak biztosított familiárisi szolgálatot. A familiárisok tisztségviselésein túl a dolgozatban három jelentősebb karriert is rekonstruáltunk, rámutatva a Perényiek familiárisi hálózatában rejlő lehetőségekre, és hátrányokra.

Mindezek segítségével egy komplexebb képet kaptunk a család tagjairól, egyrészt mint regionális nagybirtokos, másrészt mint országos jelentőségű politikus, továbbá közelebb segít minket a 14–15. századi magyar történelem jobb megértéséhez.

III. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

1. Szuhogy romos várától az arisztokráciáig – A terebesi-ág

A korábbi szakirodalomban a Perényi családot sok helyütt homogén egészként írták le annak ellenére, hogy három önálló ágra szakadt már első ismert ősenek, Orbánnak fiaitól kezdve. Emellett a terebesi ág vagyonosodását csupán a birtokszerzések tényével fémjelezték, ami keveset árul el a folyamat hosszúságáról, és az egyes generációk az uralkodóknak tett szolgálatáról. Doktori értekezésünk első fejezetében a család eredetét és a terebesi-ág kialakulását fejtjük ki. Rámutatunk, hogy a 13. század második felében a zavaros belpolitikai viszonyok közepette hogyan tudott érvényesülni egy tisztázatlan háttérű középnyemes.

A terebesi ág felemelkedésében a legnagyobb szerep Perényi Péterre hárult, aki szívós és kitartó munkájával, apró lépésekben alapozta meg családjának vagyonát. Mindent megtett, hogy a korábban megszerzett szuhogyi romos vár közelében további birtokokat szerezzen. Lajos királyt több területen szolgálta, elsősorban az északkeleti megyékben. Várnagyi és ispáni megbízatásokat kapott. A több mint húsz éves birtokgyarapító munka fényében válik igazán érthetővé az, hogy Zsigmond milyen tudatos birtokpolitikát folytatott új arisztokráciával szemben. Míg Péter fél tucat kisebb birtokot, települést szerzett meg, addig Zsigmond alatt ő és fiai, kevesebb mint öt év leforgása alatt négy váruradalomhoz jutottak. Ezzel egyszerre váltak a régió, de az ország meghatározó nagybirtokosaivá is. Péter fiainak (Miklós, János, Imre) karrierjén keresztül jól láthatjuk, milyen árat követelt az új vagyoni pozíció a király kegyeltjeitől. Miklós és János folyamatosan a király mellett tartózkodtak, ezzel leginkább katonai támogatást nyújtottak az uralma megszilárdításán dolgozó uralkodónak. A folyamatos jutalmazás nem maradt el, a birtokadományokon túl egyéb privilégiumokhoz juttatta támogatói (pl. vásártartási jog). Perényi Miklós volt szörényi bán karrierjén jól látható, az is, hogy a Zsigmondhoz hű új hazai arisztokráciának az 1390-es évek elején nehéz volt sokáig fontos pozíciókat betölteni. Miklós egy katonai kudarcot követően mellőzött lett, tisztségeit elvesztette. Új lendületet a nikápolyi csatavesztés hozott a család életében, bár Miklós és János tragikus módon holtan maradtak a csatatéren, a család irányítását ezt követően fiatalabb fivérük, Imre vette át, aki új lendületet volt képes adni a család karrierjének.

2. A „csorbakői” Perényi család

Ha szigorúan csak a birtoklástörténeti folyamatot tekintjük is a Perényi családban Orbántól Perényi Imre pohárnokmesterig, akkor a napnál világosabb, hogy Orbánfi István utódainak folyamatosan igényük és módjuk volt rá, hogy birtokjogilag önállóak legyenek a család többi ágától. A dolgozatban láttatjuk ezt Andrásnál (†1371), illetve Péter várnagynál is, és egy

generációval később Miklós bánnál (†1396), és Imre kancellárnál szintén. Dolgozatunkban hangsúlyozzuk, hogyha nem a terebesi Perényi család teljes fennállásának távlatából vizsgáljuk a család történetét, hanem generációként, akkor az egyes családtagok birtokpolitikája, új értelmet nyerhet. Ez pedig hozzá járulhat a politikai aktivitásuk jobb megértéséhez is. Ékes példája ennek az úgynevezett „csorbakői” Perényi család, mely ugyan rövid ideig állt fenn, de a terebesi-ág egy valós alágaként értelmezhető, a szakirodalomban már régóta elfogadott „pataki” Perényi családhoz hasonlóan.

A terminus helyes használhatóságát bizonyítja Perényi Imre, és családjának birtokjogi elkülönülése. A borsod megyei Csorbakő várához köthető területek 1403-as megszerzésével, az akkor pohárnokmester Imre önálló birtokállományra tett szert unokaöcseivel szemben. Zsigmond ebbéli jutalmazása így több volt, mint pusztai birtokadomány. Az 1403-as felkelés leverésében játszott szerepe Imrét kiemelte addigi szerepéből, és Zsigmond közvetlen környezetébe emelte. 1405-től titkoskancellárként – mely tisztséget elsőként töltötte be világiként – lehetősége nyílt újabb birtokok megszerzésére, ezzel saját családjának vagyonát gyarapítani. Egészségének romlása ugyan hátráltatta abban, hogy az utolsó éveiben is Zsigmond környezetében tartózkodjon, de befolyása megmaradt: az ország belügyeinek intézéséből kivette a részét. Pénzét nem sajnálta, hogy birtokait növelje, és bőven jutott arra is belőle, hogy fiait Zsigmond mellett tudja, azok szép számú kíséretéről biztosítsa. Az ő életében vált családja a királyság meghatározó részesévé, és megalapozta fiai jövőjét. Zsigmond Imrébe vetett bizalma nem rendült meg 1396 és 1418 között egyszer sem. Bár 1412-től nem tudta kivenni részét Zsigmond politikai törekvéseiből, ebben megromlott egészsége gátolta, és nem kegyvesztettsége. Igaz, háttérbe szorulásának valahol Zsigmond, és új ambiciózus családok tagjai (Pálóciak) előnyét élvezhették: előbbi friss, tette kész férfiakkal vehette magát körbe, utóbbiak pedig teret nyerhettek szolgálatkészségük bizonyításához. Dolgozatunkban egyúttal cáfoljuk azt a sokszor toposzként visszatérő állítást, hogy Perényi Imre titkoskancellárként 1405 és 1418 között zömében Zsigmond közelében tartózkodott, s tanácsokkal látta el. Bár feltehetően szabad bejárása volt minvégig az uralkodóhoz, a mindennapi munkát helyettesei látták el. Uralkodójától kancellársága elején diplomáciai, katonai megbízatásai tartották távol, utolsó éveiben pedig megrendült egészsége.

Kiemelt jelentőséget tulajdonítottunk az értekezésben Imre és családja tulajdonában lévő birtokok részletes bemutatására. A rendelkezésre álló adatok alapján több idősíkban tudtunk pillanatfelvételt készíteni róluk, és nagy hangsúlyt fektettünk az egyes uradalmak gazdasági jelentőségére. Feltettük és megválaszoltuk a kérdést, hogy mind közül Imre melyiket tartotta igazán fontosnak, melyik uradalmi központját igyekezett hatalmához, és vagyonához képest

főúri reprezentálásra alkalmassá tenni, családjának otthonát megteremteni. A rezidenciaelemzés során megállapítottuk, hogy Perényi Imre tartózkodása, családon belüli birtokviszonya, nyárádi kolostoralapítása, temetkezése, építkezése és birtokszervezése is arra utal, hogy a Csorbakő várához közeli borsodi és abaúji területeknek nagy figyelmet szentelt. Családja önálló rezidenciáján dolgozott, hogy fiai jövője biztosítva legyen, és ne csak a rokonokkal közös birtokok jövedelmére alapozhassanak. A titkos kancellárnak az 1410-es évek elejéig még megadatott az, hogy a terebesi ág legidősebb férfitagjaként az egész birtokállomány jövedelmét saját céljaira használja. 1409-től kezdve viszont Imre testvérének a néhai Miklós bán fia Miklós (†1428), már a királyi udvarban tevékenykedett udvari ifjúként, tíz éven át Zsigmond kíséretét alkotta. Imre 1418-as halálát követően a közös birtokok jövedelmei rövid ideig öt, majd hosszabbig négy fiatal férfinak kellett osztoznia, vagyis a saját birtok jelentősége felértékelődött.

3. Az ifjú Perényiek: János és István

Kijelenthetjük, hogy Perényi Imre titkos kancellár lerakta egy „csorbakői” Perényi család alapjait. Ezt tartottuk szem előtt, amikor Perényi Imre fiai János és István (†1437) működését vizsgáltuk. Amellett, hogy fontosnak tartottuk a két ifjú tevékenységének tételes ismertetését Zsigmond kíséretében (pl. konstanzi utazások, csehországi hadjárat, római koronázás), illetve saját birtokszerzeményeinek ismertetését (pl. Gömör, Fülek), az 1418 és 1428 közötti időszakot egészében is vizsgáltuk. Perényi Imre kancellár halála után István és János kényszerpályára szorult. Elvesztették befolyásos apjukat, bárói tisztséghez unokatestvérük, Miklós jutott lovászmesterként, csupán a „csorbakői” család erőforrásaira támaszkodhattak. A terebesi ág birtokait ugyanis megosztva használták. A közös területek felosztásáról nem rendelkezünk mindenre kiterjedő információval, de az elszórt adatok mögött egy szóbeli, vagy egy azóta elveszett írásbeli szerződést sejtethünk, vagyis egy birtokosztályról Perényi Péter várnagy leszármazottai között. A lefolytatott rezidenciavizsgálat alapján kijelenthető, Péter várnagy fia Miklós bán 1392-es pataki külön birtokszerzeményétől számítva fia, Miklós lovászmester 1428-as haláláig a terebesi Perényi családon belül két külön ágat különböztethetünk meg. Az egyik ág pataki Miklóstól ered, rezidenciáját Patakon rendezte be. Imre észak-borsodi, dél-abaúji birtokaira alapozva Csorbakőn rendezte be székhelyét és tőle eredeztethető a csorbakői ág.

A kirajzolódott helyzetben fordulat Miklós bán fia Miklós lovászmester 1428-as halála után állt be. Jól láthatjuk, hogy bár a pataki család saját birtokai elvesztek (Miklós lovászmester fiú utód nélkül hunyt el), István és János kezén egyesültek a közös és saját birtokok. Egyik

napról a másikra hét uradalom, öt vár, négy mezőváros, és száznál több falu fölött rendelkezettek. Ennek eredménye meg is lett az országos politikában. Öt éven belül bárói rangot kaptak, több birtokadományt, ispánságot és a füleki váruradalmat is birtokba vehették – bírták az uralkodó kegyét, és megfelelő vagyonnal is rendelkeztek. Perényi István 1437-es halálával János még nagyobb hatalomhoz jutott. A család birtokainak jövedelmét addig két politikai karrier felfuttatására használták, ezt követően azonban csupán János kezében összpontosult. Ő ekkorra már érett felnőtt, országosan szemlélve tekintélyes, regionálisan pedig megkérdőjelezhetetlen hatalommal és befolyással rendelkezett. Már Zsigmond utolsó éveiben is kapott diplomáciai megbízatást, vagyis 1437-ben a politikacsinálók közé tartozott. Ekkor már több mint húsz évet töltött el az uralkodó udvarában. Kilépett apja árnyékából, már nem az egykori kancellár fia, hanem nagyhatalmú birtokos, az északkeleti országrész meghatározó családjának feje volt. A zsigmondi éra egyik legcselekvőképesebb tagjaként vághatott neki Albert király uralkodásának, mely pályájának csúcsát jelentette.

4. Perényi János, a tárnokmester

Perényi Imre fia János politikai karrierjének megismerése az értekezés megírása előtt is komoly eredményekkel kecsegtetett. Egyike volt azoknak az országnagyoknak, akik a Zsigmond stabil belpolitikai rendszerében nevelkedtek és érték meg a cselekvőképes férfikort. Azon kevesek egyike, akik politikai pályájuk csúcsán érték meg a Zsigmond utáni trónharcokat, kormányzóságot és bizonytalan belföldi erőviszonyokat, és az egyetlen világi előkelő, aki mindvégig megőrizte birtokait és tisztségét is. Korábban kitűzött célunk értekezésünkben megvalósult: életének részletes megismerése által a 15. század közepi politika-, társadalom-, és művelődéstörténeti folyamatok megértéséhez is közelebb kerültünk. János életpályája nem csak a Perényi családon belül, de a kortársaihoz képest is jól dokumentálható, így hosszú, két évtizedes működését három korszakba osztva vizsgáltuk.

4/A. Perényi szerepe az országos politikában (1437–1446)

Perényi János országos bírói méltóságát Alberttól nyerte adományai mellett, emellett fontos szerep hárult rá Ulászló meghívásában. A belháborúban egy sajátos taktikát választott: ő volt az egyik legkésőbb pártállást választó nagybirtokos. Először külső szemlélőként a harcok használatvezője, később elszenvedője volt a köz- és jogbiztonság hiányának. Perényi mellé új szomszéd költözött ebben az időszakban a cseh Jiškra személyében, bár jó viszonyt ápoltak, János öröme nem lehetett felhőtlen e tekintetben. Így vagy úgy, Perényi a szerencsésebbek közé tartozott. A Perényiek rihnoi ágával ellentétben nem vált földönfutóvá. Családja élén egy személyben megállta a helyét, birtokjogait nem vesztette el, még ha ideiglenesen kiestek uralma

alól egyes uradalmak (Sáros). Regionális befolyásáért ádáz harcot vívott a Pálóciakkal, melyből végül győztesen került ki. Bár Ulászló konszolidált kormányában nem kapott helyet 1444-ben, a várnai csata után nem lehetett őt nélkülözni, így az országos politikában megőrizte korábbi státuszát. Ezen túl annak lehetőségét is, hogy onnan feljebb lépjen.

4/B. A kormányzó oldalán (1447–1452)

Az 1446-os évvel Perényi János tárnokmester hátrahagyta életének legnehezebb szakaszát. Hunyadi János kormányzó felismerte, hogy Perényi támogatása, közvetítése nélkül az ország északkeleti régiójában nem veheti fel a versenyt Jiškrával. Ezért – bár komoly kormányzati szerephez nem jutott – Perényi mégis szabad kezet, és hatalmat kapott a régióban. Ung megye nemeseitől, és a nagyobb birtokosoktól is a rendkívüli adót ő szedte be Hunyadi részére 1448-ban, annak ellenére, hogy az ispán Pálóci János volt ekkor. Abaújban és Borsodban szabadon érvényesíthette akaratát szomszédjai felett, legyenek azok egyháziak, vagy világi előkelők. Az 1450-es években fokozatosan bevonták az országos politikába, tartózkodási helyeiből nyilvánvaló, hogy részt vehetett az országnagyok tanácsulésein, az országgyűléseken, és aktív szerepet vállalt V. László 1452-es hazatérésének megszervezésében. Személyén keresztül egyértelműen látható, hogy a korszakot fémjelző nevek (pl. Hunyadi, Cillei, Garai, Újlaki) mögötti második vonal is meghatározó szerepet játszott az események, és az erőviszonyok alakulásában. Gatalóci Mátyás váci püspök, Ország Mihály kincstartó, Pálóci László országbíró, Bebek Imre erdélyi vajda mind-mind erős tényezők voltak, s Perényi János tárnokmestert is közéjük sorolhatjuk.

4/C. László király szolgálatában (1453–1458)

V. László személyes uralkodása alatt egyértelműen aktívabb politikát folytatott a tárnokmester. Több alkalommal tűnt fel az országnagyok legszűkebb tanácsában és bár politikai állásfoglalásait nem fogalmazta meg nyíltan és egyértelműen a kor viszonyai szerint „ligákban”, mégis jól azonosítható helye a pártharcokban. Az uralkodó iránti lojalitása tisztán látszik, és az is nyilvánvaló, hogy 1454-55-től a Cillei Ulrik vezette berendezkedést pártolta. Ennek okát a legmarkánsabban a birtokjogi helyzetében kell látnunk, semmint Mondschildel Boldizsár szavaival élve „bonus Teutonicus” jellemével. Bár ezek szerint a kortársak közül legalább egy a Habsburg-házhoz hű bárónak tartotta Perényit, ez inkább az aktuális (1457) megítélését tükrözheti, nem pedig megingathatatlan pártfoglalását az egész időszakra tekintve, motivációt pedig kár lenne ebből kiolvasnunk. Kétségtelen, hogy a polgárháborúban elszenvedett vagyonvesztését (Sáros) vissza kívánta szerezni, és míg az 1450-es évek elején ennek érdekében akár Hunyadi Jánost is támogatta, 1455-től inkább Cillei Ulrikkel tudott azonosulni.

Le kell szögeznünk, hogy még ebben a periódusban is megőrizte második vonalbeli szerepét. Befolyása, hatalma nem volt mérhető továbbra sem Garai László, Újlaki Miklós, Hunyadi János mércéjével, de még Jan Jiškra és Pálóci László viszonylatában is alulmaradhatott. Egy azonban bizonyos, az északkeleti régió legfontosabb személyisége volt, és élvezte V. László bizalmát. Részsországygyűlést hívott össze Terebesen 1454-ben, 1456-ban kibékítette Komorovszkit Miklós zsoldosvezért és Jiškrát, megegyezést hozott tető alá a szintén zsoldos kapitány Jan Talafusszal Jászó tekintetében és 1457-ben a Felső Részek kapitányságát is elnyerte, bár fél évnél tovább nem volt a tisztség tulajdonosa.

Perényi János 1438 és 1458 közötti tevékenységét látva elmondhatjuk, hogy a legnagyobb eredmény, amit elért az, hogy életben maradt. Ez – bár nagyon egyszerű tény – ha jobban belegondolunk nem is olyan elhanyagolható eredmény. Láttuk több hasonló család tragédiáját ebből a korszakból. Rozgonyi Simon egri püspök üstökösként emelkedett, halála után viszont családja pártfogó nélkül maradt. A Vámosi Bebek család négy nagykorú férfival indult neki a zavaros időknek, közülük többen korán meghaltak, és bár Bebek Imre erdélyi vajda fényes karriert futott is be, de halálával jelentéktelenné vált családja. A nyalábi és a rihnoi Perényi családnak jelentős birtokvesztéseket kellett elkönyvelnie, és mivel nem volt akkor tartalékuk, mint a terebesi ágak, nehéz helyzetbe kerültek. A nyalábi ág Mátyás-kori életét meghatározta a birtokaikért folytatott jogi harc, utóbbiak pedig teljesen eltűntek a bárói méltóságok közeléből is. Csak azok tudták hatalmukat megőrizni, akik kontinuitás jelentettek a Zsigmond-kor és Mátyás uralkodása között. A Pálóci családból László Albert alatt nyert ugyan bárói tisztséget, de már Zsigmond alatt szolgált, és többször állt a rosszabbik oldalon, mégis fenn tudott maradni, és Mátyás alatt is megőrizte országbírói tisztségét. Perényi János tárnokmester István testvére elvesztését követően egyedül volt kénytelen megállni a helyén, annak előnyeivel és hátrányaival együtt. Bár maga gondoskodott róla, hogy a család vérvonala ne szakadjon meg – legkevesebb három fiút nemzett – a belháborúban bekövetkezett esetleges halála leküzdhetetlen feladat elé állította volna özvegyét és ifjú fiait. Halála után hamar, csupán három év kihagyással ismét bárót adott a királyi tanácsba a család János fia István asztalnokmester személyében. Hunyadi Mátyás országlásának legelső évében bekövetkezett halálával pedig megadta a lehetőséget arra, hogy „tisztá lappal” indulhassanak fiai.

4/D. Húsz év tárnokmesterként

Perényi János életpályája nem tárgyalható a városokhoz fűződő viszonyának részletesebb vizsgálata nélkül. Ennek több vetülete is van. Egyrészt az a jogi folyamat, ami a tárnoki városok körének kialakulásához vezet, ezzel együtt a tárnoki szék átalakulásához, és a tárnokmester ebbéli szerepe. Másrészt Perényi, mint nagybirtokos főúr gazdasági viszonya a városokhoz.

Harmadrészt hosszú tárnoki működése lehetőséget ad számunkra, hogy megvizsgáljuk a tárnokmesteri pecséthasználatot.

Perényi alatt, 1456-ban rögzítették és fogadták el az első tárnoki statútumot. A rendelkezés maga régóta ismert a szakirodalomban, de Perényi életpályája ismeretében jobban végig követhető a folyamat. Értekezésünkben ennek ismertetésére is vállalkoztunk. A tárnoki ítélezést Perényi János által kiadott iratok jegyzése segítségével könnyben tudjuk rekonstruálni. Jól látszik például, hogy Perényi 1439. március 14-én, 1447. április 1-jén és június 16-án, 1452. szeptember 13-án és 18-án, 1454. január 11-én és 24-én, 1456. március 9-én, 13-án és 19-én biztosan, de feltehetően 1451. március 20-án, 1457. január 28-án és 1458. február 28-án is gyűlésezett a városok küldötteivel. Békésebb időkben, illetve amikor a tárnokmester az országos ügyek miatt Budán vagy Pesten tartózkodott tárnoki széket tartott. 1440 és 1445 között a Budát birtokló Ulászló idejében tárnokmesterként nem léphetett fel, ezt követően azonban rendszeresen érintkezett személyesen a városok küldötteivel. A korábbi időszakhoz képest ez mindenképpen gyakorinak, és rendszeresnek mondható. Ebben szerepet játszhatott a városi polgárság felértékelődése, és a Felső Részek politikai helyzete, melyben Perényi szorosan együttműködött a városokkal. Perényi tárnokmester bírói munkáját a városok az éves tárnoki díj lefizetésével is honorálták. Bártfa 1439-ben hat forintot, 1440-ben 500 dénárt, Pozsony város ezen a címen 1456-ban tizenkét, 1458-ban nyolc forintot fizetett. Összességében nem tett ki nagy vagyont Perényi tárnoki bevétele, ugyanakkor egy biztos bevételi forrást jelentett számára.

A városok és a tárnokmester kapcsolata vonatkozásában külön kell szólnunk Eperjes és Bártfa közötti vászonfehérítési perről. A per töredékes iratanyaga arra enged következtetni, hogy Perényi Jánosnak külön érdeke volt Eperjesnek megítélni, kijárni a vászonfehérítés jogát. Annak ellenére, hogy a forrásokból egyértelműen látszik, Bártfának megvolt a joga a vászonfehérítéshez, Eperjesnek viszont nem. Ennek oka az lehetett, hogy Perényinek hatalmi, és/vagy gazdasági érdeke fűződhetett Eperjes pártolásához. Például a közeli Perényi birtokoknak (Kucsin, Újvár, Szinye) volt kedvező az eperjesi vászonfehérítés, vagy az uradalmakhoz kapcsolódó vámszedési jogok értékét emelte, különösen a sárosi uradalomhoz tartozó eperjesi vám esetében. Ha ugyanis Eperjesnek joga lett volna a vászonfehérítéshez, és azt nagy intenzitással műveli, részben több lenne szükség, amit Perényi birtokain is lehetett termeszteni, részben pedig felpozícióba került volna Eperjes kereskedelme, gazdasága, ami nagyobb bevételt eredményezhetett Perényi vámszedő helyein, különösen a sárosi várhoz tartozó eperjesi vámnál. Perényi annak ellenére kitartott Eperjes mellett az ügyben, hogy Bártfa több ízben is segítségét kérte a bratrik, vagy a különadó beszedése ellen. Jiškra, aki ebben az

időben ténylegesen szedhette az eperjesi vámot, de szintén Bártfa katonai és anyagi segítségére szorult először így megtiltotta Eperjesnek a vászonfehérítést, majd Sáros megyegyűlésén keresztül támogatta ugyanazon várost a jogszerűtlen tevékenységben. A pontos motivációk felderítése nem lehetséges, de ez a példa ismét rámutat Jiškra, Perényi és a városok szoros egymásra utaltságára.

5. Reprezentáció

Egy középkori családtörténeti munka nélkülözhetetlen része ma már a reprezentáció vizsgálata. Annak ellenére, hogy nem ez dolgozatunk fő témája, mégis fontosnak tartottuk, hogy a forrásgyűjtés során előkerült ide vonatkozó adatokat rendszerezzük. Külön alfejezetben taglaltuk a család címerhasználatát. Elmondhatjuk: kifejezetten jó forrásadottságokkal rendelkezünk e téren a Perényiek kapcsán. A terebesi ág több tagjának ismerjük síremlékét, 1417-ből pedig egy címertekercsről megbizonyosodhatunk rendjelvényeikről és címerszíneikről. Több pecsétnyomatot is elemezhattunk. Ez azonban nem elég címerük eredetének vizsgálatához, ehhez további célirányos kutatásra van szükség elsősorban külföldön. A laikus vallásosság, vagy az anyagi kultúra esetében a módszeres forráskiadások több adatot is szolgáltathatnak a későbbiekben, ezért a teljesség igényével nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket. Jól látszik, a szakirodalom néhány említése és az elszórt források nem alkalmasak, hogy a felvetett kérdéseket jelen dolgozat keretein belül végérvényesen lezárjuk. Az értekezésben gondolatébresztésre van lehetőségünk, ezzel megalapozva a későbbi részletes kutatásokat. Talán a leginkább részleges kidolgozást a Perényiek épített öröksége kapcsán tudjuk nyújtani, mivel több ismert vár, kastély, vagy szakrális épület még nem került körültekintő feltárássra. Ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a terebesi Perényi család áldozott növekvő vagyonából arra, hogy hatalmuk kimutatását legjobban szolgáló váraikat fejlesszék. Csorbakő esetében egy teljesen új építésbe kezdett Imre kancellár, és ugyanő a közeli Nyárádon pálos kolostor építését segítette elő. Füzéren nem csupán védelmi célokat szolgáltak a fejlesztések, de a lakóépületek és a kápolna építése reprezentációs, és a tényleges használat irányába mutatnak. Sztropkó és Szentmiklós esetében egy távoli, de nagyterjedésű birtok igazgatási központját kellett létrehozni a családnak, hiszen ezek a területek ekkor települtek be és emelkedett értékük. Ezekkel az épületekkel szükség volt a birtokigazgató tekintélyének megeremtésére. Vagyis a család épített öröksége, anyagi kultúrája alátámasztja állításunkat: A család az ország egyik legnagyobb, leggazdagabb, legbefolyásosabb bárói rétegének második vonalába sorolható. Mert bár nem fűződik nevükhöz oly jelentős építkezés, mint a Garaiakhoz, vagy a Hunyadiakhoz, mégis jelentős erőforrásokat tudtak áldozni épületeikre, azok megjelenésére, vallásuk gyakorlására és családjuk örökségének fenntartására.

Nyilvántartási szám: DEENK/102/2018.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Novák Ádám
Neptun kód: M2EOVU
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10037259

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (6)

1. **Novák, Á.:** Rezidenciaalapítás és vallásosság kapcsolata a Perényiek példáján.
In: A víz szakralitása : Vallási terek, vallási migráció és a vízkultusz. Szerk.: Szonda István, Ethnica ; Gyomaendrőd : Gyomaendrődi Kállai Ferenc Népfőiskola Alapítvány, Debrecen, 45-59, 2015. ISBN: 9789631248975
2. **Novák, Á.:** Vizsgálati szempont egy 15. századi arisztokrata működéséhez - Perényi János tárnokmester pecsétjei.
In: Középkortörténeti tanulmányok 8. : a VIII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2013. június 17-19.) előadásai. Szerk.: Tóber Márta, Maléth Ágnes, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 181-200, 2015. ISBN: 9789633152423
3. **Novák, Á.:** A sasember fiai. Egy főúri család és famíliája Luxemburgi Zsigmond kíséretében.
In: "Causa unionis causa fidei, causa reformationis in capite et membris." Tanulmányok a Konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk.: Bárány Attila, Pósn László, Printart-Press Kft., Debrecen, 385-400, 2014. ISBN: 9789638996336
4. **Novák, Á.:** Rezidencia-választás kérdése a Perényi családban - Csorbakő szerepe.
In: Tavaszi Szél 2014. Szerk.: Csiszár Imre, Kőműves Péter Miklós, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Debrecen, 282-289, 2014. ISBN: 9789638956071
5. **Novák, Á.:** Levelek Budáról: Az országnagyok levelei a városoknak V. László halála után.
In: Miccae Mediaevales III. : Fiatal történészek dolgozatai a magyar középkorról és Európáról. Szerk.: Gál Judit, Péterfi Bence, Vadas András, Kranzieritz Károly, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTKTörténelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 153-166, 2013. (Tanulmányok, konferenciák / ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, ISSN 2062-2198 ; 6.) ISBN: 9789632843650
6. **Novák, Á.:** Johannes de Peren Magister Tavernicorum Regalium.
In: Keresztény szellemben a tudomány útján: III. Kárpát-medencei Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia válogatott tanulmányai. Szerk.: Kozma Gábor, Gerhardus Kiadó, Szeged, 103-114, 2012. ISBN: 9786155256066

Idegen nyelvű, hazai könyvrészletek (1)

7. **Novák, Á.**: Die Söhne des Adlermannes. Ein Adelsgeschlecht in der Gefolgschaft König Sigismunds von Ungarn.
In: Das Konzil von Konstanz und Ungarn. Ed.: Attila Bárány, Balázs Antal Bacsa, MTA-DE Magyarország a középkori Európában "Lendület" Kutatócsoport, Debrecen, 137-153, 2016, (Memoria Hungariae, ISSN 2498-7794 ; 1.) ISBN: 9789635088331

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

8. **Novák, Á.**: Egy felső-magyarországi bárói család birtoklástörténete 1465-ig.
Agrártört. Szle. 56 (1-4), 1-48, 2015. ISSN: 0002-1105.
9. **Novák, Á.**: Adalékok egy 15. századi tárnokmester tevékenységéhez.
Hallg. Műhtanulm. 1, 22-29, 2012. ISSN: 2063-6024.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

10. **Novák, Á.**: The Seal Usage of János Perényi (1458), Master of the Treasury.
Tört. Tanulm. 22, 78-96, 2014. ISSN: 1217-4602.

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

11. **Novák, Á.**: János Perényi, Master of the Treasury and his Relationship with the Upper-Hungarian Cities (1438-1458).
Mesto a dejiny. 5, 76-88, 2016. ISSN: 1339-0163.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (2)

12. **Novák, Á.**: Bevezetés a Fontes Memoriae Hungariae sorozat Varsóban őrzött magyar vonatkozású oklevelek című kötet első füzetéhez (1350-1386).
In: Varsóban őrzött magyar vonatkozású oklevelek (1350-1386) / közzéteszi Novák Ádám Tóth Péter közreműködésével, MTA-DE Magyarország a középkori Európában "Lendület" Kutatócsoport, Debrecen, IV-X, 2017, (Fontes Memoriae Hungariae, ISSN 2560-0281 ; 11) ISBN: 9789635088515
13. **Novák, Á.**: Egy kutatási program első eredményeinek bemutatása: Sokpecsétes oklevelek 1439 és 1457 között.
In: Micae Mediaevales IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk.: Gál Judit, Kádas István, Rózsa Márton, Tarján Eszter, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 199-212, 2015, (Tanulmányok, konferenciák ISBN: 9789632845975

Idegen nyelvű, hazai könyvrészletek (2)

14. **Novák, Á.**: Additions to the itinerary and seals of King Władysław I of Hungary in the light of recent Hungarica research.

In: The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations. Ed.: Attila Bárány, Balázs Antal Bacsa, MTA-DE Magyarország a középkori Európában" Lendület Kutatócsoport, Debrecen, 41-55, 2016, (Memoria Hungariae, ISSN 2498-7794 ; 2.) ISBN: 9789635088331

15. **Novák, Á.**: The Seal Usage of Hungarian Aristocrats in the 15th century.

In: Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában Learning, Intellect and Social Roles: Aristocrats in Hungary and Europe. Szerk.: Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézet, Debrecen, 59-72, 2014, (Speculum historiae Debreceniense, ISSN 2060-9213 ; 18.) ISBN: 9789634737674

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (4)

16. **Novák, Á.**: Egy magyar király uralma Csehországban: Hunyadi Mátyás (1443-1490).

Klió. 23 (4), 25-30, 2014. ISSN: 1216-2965.

17. **Novák, Á.**: Izabella (Erzsébet) királyné pecsétjeiről.

Turul. 87 (3), 109-111, 2014. ISSN: 1216-7258.

18. **Novák, Á.**: Egy középkori diplomata karriertörténete.

Klió. 22 (2), 64-66, 2013. ISSN: 1216-2965.

19. **Novák, Á.**: Szatmár megye hatóságának oklevelei.

Szabolcs-szatmár-beregi Szemle. 46 (1), 116-121, 2011. ISSN: 1216-092X.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

20. **Novák, Á.**: Polisigillic charters of the Polish-Hungarian peace negotiations in 1411-1412.

Hallg. Műtanulm. 3, 34-52, 2015. ISSN: 2063-6024.

A DEENK a Jelölt által az IDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2018.04.23.